AFRIKAANSCH RESTEN IN DE CREOLEN- TAAL VAN SURINAME

DOOR

LOU LICHTVELD

IV

§ 6. *Verba*. Evenals de lokaal-verba en lokaal-nomina analytische omschrijvingen zijn, hebben ook de verbaalcombinaties welke in de Soedan-talen evenzeer als in het N.E. gebruikelijk zijn, de waarde van detailleeringen eener handeling of gebeurtenis.

„Sie zerlegen jede Handlung in ihre einzelnen Teile (Christallers „Verbalkombinationen“) und bringen jeden Teil für sich als eine selbständige Satz zur Darstellung“ zegt Westermann¹⁾ omtrent deze algemeene eigenaardigheid der Soedantalen; en in het N.E. behooren deze werkwoordketens tot de meest opvallende reminiscenzen van de Afr. oorsprong. Zelfs de niet-linguist kan hier een bewijs vinden hoezeer de typische Soedaneesche denkwijze zich na de emigratie heeft gehandhaafd.

Schijnbaar eenvoudige handelingen als halen, brengen, groeten etc. zijn in twee of meer componenten uiteengelegd; en daar sommige tempora en modi eveneens door een of meer verba worden uitgedrukt, worden deze werkwoorden tot lange reeksen tezamen gevoegd. „Halen“ is immers ook: gaan — nemen — komen — geven, „brengen“ is: nemen — dragen — gaan — geven, enz. En het zijn juist dezelfde handelingen die in het Soed. en in het N.E. voor deze analytische decompositie in aanmerking komen.

Enkele voorbeelden mogen dit verschijnsel illustreeren. Zoo zegt het Gã: *nū lē kē ba* „der Mann nahm kam“ (voor „brachte“) en N.E. eveneens: *a tja-kō* „hij droeg — kwam“.

¹⁾ Die Sudanspr. p. 52.

„Hij bedronk zich” wordt Soed.: „Er trank Schnaps be-
rauschte sich”, en N.E.: a tèk drā kō drungu „hij nam
rhum, werd dronken”.

„Er pflückte mir eine Kokosnusz, ich asz mich satt
daran” vertaalt het Soed. taaleigen: „er ging, erreichte,
pflückte Kokosnusz, kam damit, gab mir, ich asz, füllte
Bauch”, en het N.E. eveneens: A go tèk wā kront’to pu-
ru, tja kō dji mi, mèk mi njā mi bèrè furu, „hij ging, nam
kokosnoot, plukte, bracht — kwam — gaf mij, liet mij
eten mijn buik gevuld”.

Soed.: „Er kam, stand auf, schickte Grusz, schickte er-
reichte sie, sagte sagend . . .” wordt N.E.: a go tan ’apu,
tak’odi ta’dji mi. . . „hij ging staan — op, zei groet, zei
— gaf mij . . .”

De Soed. vorm „sagte sagend” welke de directe rede
onmiddellijk inleidt, is ook de gebruikelijke vorm in het
N.E. Ook de N.E. bijbelvertaling van de British and for-
eign bible society heeft deze vorm steeds, bijv. Marc. XII,
15: „a taki gi dem taki: Fa oen kom foe tesi mi so?” (let-
terlijk : hij zeide, gaf hen, zeide:) En t.a.p. nog: „Jesus
haksi dem taki: Hoesoema fesi dati”. (letterlijk: Jezus
vroeg hen, zeide).

Bijna alle verba waarvan de beteekenis, mede tenge-
volge van de duratieve actionsart, uit verschillende com-
ponenten (bewegings-momenten) bestaat, worden door
zulke verbaal-combinaties uitgedrukt.

„Zij voerden hem weg” is Soed.: zij voerden hem, gingen;
en N.E.: dẽ tjar’ ẽ go-wè „zij droegen hem, gingen weg.”

„Breng” is Soed.: „nimm — komm” en N.E.: tja — kō
„draag — kom”. „Breng terug” is Soed.: „nimm — kehre
um” en N.E.: tja-kō baka „draag kom — terug”.
„Haal” is N.E.: go-tèk-kō „ga — neem — kom”.

In deze werkwoordketens wordt dan het lokaal-ver-
bum, dat de praeposities vervangt, ook opgenomen, zoo-
dat bijv. „Hij vluchtte in het bosch” in ’t Soed.: „Er floh
ging des Busches Innere” wordt, en N.E.: a lõ g’wè na
ini busi „hij liep ging weg zijnde binnenste bosch”.

Verba dienen in de Afr. talen verder ook om sommige
van onze „kasusverhältnisse” uit te drukken.

Wij zagen reeds hoe de *dativus commodi* door „geven” wordt vertaald. Andere object-bepalingen door werkwoorden omschreven, zijn bijv.: „Er tat seine Arbeit mit Freude”, in de Soedan-talen „Er nahm Freude tat seine Arbeit”. Analooq vertaalt het N.E.: *di a si mi, a tēk atti-brō* „toen hij zag mij, hij nam harte-brand (kwaadheid)”.

„Hij sloeg hem met een stok” is Soed: „Er nahm Stock schlug ihn” en N.E.: *a tēk wā titji nak'ě*. (Een latere constructie is het steedsche: *A nak'ě nanga wā titji. Na-nga* = „zijnde met”).

„Du brachtest mir nichts” wordt: „du nicht nahmst etwas brachtest mir”, en N.E.: *I no tja noti kō dji mi* „Jij niet bracht niets, kwam-gaf mij.” De praepositie „met” (*cum*) wordt bijna altijd omschreven door „nemen”. Zoo zegt Gã: „er nahm Ton formte Topf”, en N.E.: *a tēk' tokotoko mēk djogo*; „er ging mit dem Gelde weg” wordt: „er nahm das Geld, ging”, en N.E.: *a tēk a moni go-wè*.

Dezelfde praepositie wordt bij imperatief-zinnen in het Yoruba door „nemen” vertaald. Bijv. „Schneide es mit einem Messer” wordt Yoruba: „nimm Messer schneide es”, gelijk in het N.E.: *„tēk nēfi kot'ě*.

De praeposities „om, rondom” worden in het Efik omschreven door „omringen”. Ook in het N.E. geschiedt dit, waar het verbum *lontu* „omringen” wordt gebruikt als voorzetsel. „Rondom mij” is N.E.: *lontu mi*, wat letterlijk beteekent: „loop om mij heen”. (Voor adjectief gebruik van dit woord vgl. *lont'oso* „het ronde huis” d.i. het Politiebureau).

„En, plus”, vertaalt het Efik met „hinzufügen”. In het N.E. is dit *nanga*. (*Mi nanga joe* „ik en jij”; *tu nanga siksi na aiti* „twee plus zes is acht”). Dit woord is stellig afrik. en waarschijnlijk: na „zijnde” — *nga* „plus”. Het woord beteekent feitelijk „met, door middel van, tezamen met”. Vgl.: *Natji nanga wā titji*, „slaan met een stok” *Nanga alla datti* „intusschen”.

Voor de werkwoordelijke plaatsbepalingen vergelijk men zinnen als Ewe: *woakpōe atso afimā* „sie werden

sehen ihn wird herkommen Ort jenem" voor: „sie werden ihn von dort kommen sehen", en N.E.: ũ sa si-ẽ komoto da-pè letterlijk: „komen-af die plaats".

Soedaneesch is het ook, de meeste bepalingen werkwoordelijk te omschrijven. Wil men bijv. vertalen: „Mit dem Buschmesser hieb er den Zweig ab", dan wordt de zin omgezet: „er nahm Buschmesser hieb Zweig", gelijk men ook in het N.E. zou moeten zeggen: a tèk'a ōru kap' a tatji.

„Hij snijdt een stoel uit hout" wordt: „hij neemt hout, snijdt stoel", evenals in het N.E.: a tèk 'udu kot'wã banji.

„Hij sprong uit de boot en viel in zee" wordt Soedaneesch: „Er sprang kam her des Schiffes Innern, fiel Meeres Innere", en in het N.E.: a djompo kom-oto na-a boto, fadō na ini sè „hij sprong kwam uit zijnde in de boot, viel-neer, zijnde binnenste zee."

Voorts nog een enkel voorbeeld van de analytische verhaaltrant; Soed. „Er kam von D. schwamm, überschritt den Volta, kam A", en N.E.: a kom-oto na M. swẽ na abra Saramacca kō na K.

Strikt genomen kunnen wij ook tot de verbaalcombinaties de reduplicativa rekenen, die iteratieve, duratieve en intensieve beteekenis hebben; zoowel in de Soedantalen als in het N.E. (Vgl. Ewe: hikō-hikō „schluchzen", en N.E. tiko-tiko „hikken"; Tsji: dwudwo „ruhig werden" en N.E.: dēdoi „in slaap sussen"; Gã: nwātā-nwātā „gesprenkelt", en N.E.: nati-nati „besprenkelen"). In het N.E. zijn zij zeer talrijk.

Nog vele andere overeenkomsten in het gebruik der werkwoorden zijn aan te voeren. Zoo staat bijv. het indirecte object in beide taalcomplexen vóór het directe, onmiddellijk bij het verbum. Bijv. N.E.: a dji mi wã nēfi. Doch daar de syntaxis der Soedantalen nog lang niet op afdoende wijze bestudeerd is, zullen wij verdere parallelen vooralsnog buiten beschouwing moeten laten.

Het is intusschen het werkwoordelijk systeem van het N.E., dat aan deze taal het meest van alles een Soedaneesch karakter geeft. Want er bestaat een volkomen

overeenstemming tusschen het verbale systeem der Soedan-talen en dat van het N.E. Dit systeem kent de volgende drie hoofd-aspecten:

- 1°. *aorist*, kan door verschillende van onze „tijden” vertaald worden.
- 2°. *perfectum*, dat ook een duratieve praesens-beteekenis kan hebben.
- 3°. *injunctief*, alles wat in verschillende „tijden” bezig is te geschieden. Bevat ook imperatief, optatief, etc.

Deze drie aspecten vormen de basis van het systeem, dat verder allerlei samenstellingen kent. De hoofdregel, zoowel in de Soedan-talen als in het N.E. is, *dat het werkwoord steeds onveranderd blijft*, en dat de tempora en modi worden gevormd:

- 1°. door andere verba,
 - 2°. door substantiva,
 - 3°. soms ook door suffixen en toonhoogte.
- Gebruikelijk zijn dan de volgende „tijden en wijzen”:
1. Aorist = de naakte stam, met een beteekenis welke niet door verleden, tegenwoordig of toekomstig te determineeren is. (zie onder).
 2. Progressief = stam plus „zijn”.
 3. Habitualis = stam + „blijven”
 4. Perfectum = stam + „ophouden”,
 5. Futurum = stam + „komen”
 6. Passivum = alleen omschreven met 3 plur. act.
 7. Negatie = uitgedrukt door partikel * mⁱ, * ma.

Overeenkomstig dit systeem kent het N.E. de volgende vormen:

1. *Aorist*: de naakte stam, bijv. mi waka „ik liep” in verhalende actionsart. Vgl. de Fransche passé indéfini.
2. *Progressief*: de „zijn” + stam. Bijv. mi de waka „ik loop, ben bezig te loopen”. Vgl. mi de bū „ik maak het goed”.
3. *Habitualis*: de „zijn” + stam met *hochton*. Bijv. m’è wáka „ik blijf loopen”, versterkt in de vorm: na wáka m’è waka, „in het loopen zijnde loop ik.”
4. *Perfectum*: bẽ, was, „geweest” + stam. Bijv. mi bẽ waka „ik liep, heb geloopt”. Soms ook uitgedrukt

- door aorist + kba. Bijv. mi wroko kba, naast: mi bẽ wroko (zie onder).
5. *Futurum*: sa „zullen” + stam. Bijv. mi sa waka „ik zal lopen”. Vaak ook uitgedrukt door dẽ go „gaande”. Bijv. m'ẽ go waka „ik zal aanstonds lopen”.
 6. *Passivum*: door omzetting. Bijv. dẽ fẽn' ẽ „zij vonden hem” = hij werd gevonden; dẽ ẽ fom ẽ „zij slaan hem” = hij wordt geslagen. *Alle* passivum wordt aldus vertaald.
 7. *Negatie*: door partikel no of n vóór het eerste verbum. Bijv. mi n'ẽ waka „ik loop niet”, mi no waka „ik liep (loop) niet”, etc.

Toelichting.

Aorist.

Delafosse's opmerkingen omtrent de Soedaneesche aorist zijn ook op die van het N.E. van toepassing ¹⁾. Van belang voor een verklaring van de afwezigheid van een N.E.-sche injunctief is het feit, dat in heel veel negertalen (o.a. de geheele groupe nigéro-tschadien) de naakte aorist-stam ook voor injunctief dient.

Nadrukkelijk moet voorts worden opgemerkt, dat de naakte-stam-vorm in het N.E. geenszins de beteekenis van een imperfect zonder meer heeft, gelijk de meeste beschrijvers van deze taal meenen. Eenige voorbeelden kunnen dit het best illustreeren.

De koning zei: „Ik zie hoe je mij bedriegt”, is in het N.E.: „Kõnu tatji: „mi si fa j'ẽ kõi'mi.” Maar eveneens: „Ik zag hem Woensdag” = N.E.: mi si ẽ dridẽwroko. Terwijl daarentegen in: m'ẽ si fa j'ẽ kõi'mi, de progressieve beteekenis niets aan duidelijkheid te wenschen overlaat.

Wat Christaller zegt omtrent de aorist van het Gã, dat deze namelijk „Zeit und Dauer nicht besonders ins Auge fassend” is, mag ook gelden voor het N.E., al ben ik wel geneigd om voor deze vorm in het N.E. de duratieve, of liever reële beteekenis aan te nemen, die van Ginneken ook in de Idg. aorist ziet ²⁾.

Zoo is in het N.E. mi lobi ju „ik bemin u” de duratieve

¹⁾ Les Langues du monde p. 471—472.

²⁾ Principes de linguistique 100—106.

beteekenis stellig oorzaak dat geen behoefte gevoeld wordt aan een nauwkeurige tijdsbepaling. Daarentegen heeft N.E.: *mi fadõ* „ik viel” door de momentane betekenis van „vallen” reeds in de aorist den verleden tijd bereikt. Vgl. bijv. het Ewe, waar *wo* „doen”, in de aorist *me-wõ*, kan beteekenen „ik doe” en „ik deed”.

Wanneer het N.E. woord *nomo* de betekenis heeft van „toen”, aan het begin van een volzin, dan volgt daarop steeds de aorist. Bijv. Wij hoorden een tijger . . . *nomo mi lõ*. „toen liep ik onmiddellijk weg”. *Nomo* als inleiding voor de imperatief, veroorzaakt eveneens een aoristvorm!

Beteekent *nomo* echter „niet meer, slechts”, dan kan daarmee elke samengestelde vorm verbonden worden, bijv. *A bẽ-ẽ waka nõmo* „hij deed niets dan lopen.”

Progressief.

Het progressivum in het N.E. heeft meestal een praesens-beteekenis, gevormd door het hulpww. „zijnde” (*dẽ*) en de stam. Vgl. hiermede het vermelde gebruik van *na* „zijnde”. Dit *dẽ* is veelal verzwakt tot enclytisch *ẽ*. Bijv. N.E.: *m'ẽ sribi* „ik slaap”; *j'ẽ waka* „jij loopt”. Voor het N.E. taalbegrip is deze progressief van de aorist-duratief slechts gescheiden door een nauwkeuriger gelimiteerd-zijn van de handeling. „*Sribi*”, „*waka*” etc. hebben in hun verloop nauwkeuriger tijdgrenzen dan „*lobi*” of „*wani*”. Vandaar dat voor een praesens-beteekenis bij de eerste groep van verba de aorist niet volstaat, maar de zooveel nauwkeuriger progressief-vorm gebruikt wordt.

Dit is geheel analoog met de Soed. toestand. Volgens Christaller is de progressief de „Dauerform”. Het Yoruba heeft ook steeds in praesens-beteekenis de progressief. (Ik ben gaande, hij is komende, etc.) Bowen noemt dit „unfinished action”. Voorts wordt in het Ewe o.a. de progressief met *le* = „zijn” vertaald. Bijv. *me le wõ* „ik ben doen” = ik werk, evenals N.E.: *m'ẽ wroko*.

Ook etymologisch is dit *ẽ*, *dẽ* van afrik. afkomst. Er is een mogelijkheid dat *ẽ*, *dẽ* (< **le*) is samengevallen met *ẽ* < *dẽ* < eng. *do*. Doch daar in het eng. het gebruik van dit „do” in de conjugatie beperkt is tot negatieve en vragende zinnen, is het niet waarschijnlijk dat dit hulpww.

voor de N.E. indicatief van het progressivum is overgenomen; temeer daar hiernaast N.E. du < eng do „doen” reeds zeer vroeg bestond.

Eerder is dus *è* (*m'è*, *j'è*, *w'è*, *dě è*) uit Soed. le afkomstig, terwijl het in spreektaal minder gebruikelijke *dè* ontstaan kan zijn door hypercorrectie en foutieve etymologie; het is in de boekentaal dat *dè* steeds voor *è* gebruikt wordt. Voor het zeldzame spreektaal-gebruik van *dè* bestaat tenslotte nog de mogelijkheid van een epenthetische *d* in bijv. *mi də bū* < *mi è bū*, onder invloed van stemhebbende *m* en *b*. Ewe: le = Gā: ye = Efik: ke; ook hier wisselt dus de anlaut.

Het verbum le heeft nog een speciale beteekenis: „an einem Ort sein”, doch deze aparte beteekenis is in de Soedantalen thans vaak vertroebeld, terwijl in het N.E. *è* de speciale functie van „Zeitwort” kreeg en *na* hoofdzakelijk dienst deed als „Localverbum”.

Alleen in jonger N.E. heeft men zinnen als: *m'è tjiibri in'oso*, „ik *ben* schuilen(d) in huis”, zonder gebruik van *na*; en als tegengestelde: *na mi j'è suku* „ik ben (die) je bent zoeken”, met *na* in de functie van „Zeitwort”. Hoogstwaarschijnlijk is dit *è* ook samengevallen met N.E. *dè* „neem, pak-aan, alsjebliet”, dat ook afrik. is, en wel Yoruba: *dè* „vangen”, Efik: *da* „nemen”.

Opgemerkt moet nog worden, dat bij verba als *mā* „kunnen”, *wani* „willen”, *lobi* „beminnen”, *bribi* „gelooven” de progressief ten eenen male (ook in negatieve zinnen) ontbreekt. Voor praesens en imperfect wordt steeds de aorist gebruikt, en men zegt nooit: *mi də mā*, maar: *mi mā*.

Habitualis.

Daar het N.E. in de sterke mate van de Soedantalen ophield een „Tonsprache” te zijn, is de habitualis gedeels gesyncretiseerd met de progressief. Echter beteekent oorspr. N.E. *dè* < le „an einem Ort sein”, en vandaar ook „weilen, sich aufhalten”; *dè* is dan identiek met het hulpwerkw. van de Soed. habitualis.

Zonder gronden aan te voeren, beweert nu van Ginneken ¹⁾ dat in het N.E. het pronomen in de aorist hooge

¹⁾ Handb. I, 270.

toon, in de habitualis lage toon heeft. In de hedendaagse N.E. omgangstaal is dit zeker niet waar; doch ten tijde van Wullschlägels aantekeningen is het zeer goed mogelijk geweest, en sporen van een door muzikale toon van de Progressief (niet Aorist, gelijk van Ginneken zegt) onderscheiden Habitualis, vinden wij in de (schijnbaar emphatische) betoning van bijv. m'è wáka, in de beteekenis van „ik houd niet op, ik blijf lopen”. En wellicht ook in de eigenaardige syntactische vorm: na wáka m'è waka, letterlijk „zijnde lopen ik ben lopen”. Deze laatste vorm is intusschen het „halverwege” op de weg naar een reduplicatie met beteekenis van intensivum of iteratief, wat in beteekenis immers ook weer nauw verwant is met een habitualis. En wat het gebruik van *na* hier betreft, vergelijk men deze constructie met de gebruikelijke habitualis in de Mandingo-talen, bijv. Mande: ni bə fa ɣa ra, ik ben aan 't dooden, letterlijk „Ich bin Tötens Innerem”.

Perfectum.

In het N.E. wordt een volkomen perfectum steeds uitgedrukt door bẽ < eng. been „geweest”. Dit bẽ is echter ook vaak (o.a. blijkens de circumflex in de betoning) een samentrekking van bẽ — é > bẽẽ. Voor de hoogtonigheid van bẽ—è is ook inwerking aannemelijk van het Soed. perfectum, dat gevormd werd door een hoogtonig prefix „e”. Bovendien wordt ook bẽ in het N.E. juist als een prefix aangewend.

Duratieve verba vormen het perfectum door bẽ—é, perfectieve echter alleen door bẽ. Bijv. mi bẽ—é (bẽ) sribi; maar: mi bẽ fadõ. De laatste vorm geeft dus letterlijk een plusquamperfect aan; de eerste slechts een perfectum met duratief aspect. Hier hebben wij ook een der zeldzame voorbeelden, dat de betoning een rol speelt in het N.E. conjugatie-systeem. Zoowel bẽ—é als bẽ kunnen vervangen (eventueel ook aangevuld) worden door kba, k̃eba (< Soed. kpa „sterven, dooden, eindigen.”) Dit verbum is tot suffix verzwakt, en volgt het hoofdwerkw. Bijv. mi wroko-kba „ik heb reeds gewerkt”. Voor de verbale beteekenis van kba, bijv. mi kba „ik ben gereed, heb

geëindigd"; njenjä kba „er is geen eten meer", kba! „schi uit!"

Uit deze verschillende beteekenissen, de verbreidheid en de ouderdom van dit N.E. woord blijkt wel, dat hier veeleer afkomst van Afrik. kpa dan van port. acabar is aan te nemen, gelijk men tot nog toe meende ¹⁾.

Overigens kennen ook de Soedantalen deze wijze van perfectum-vorming. Zoo wordt in het Ewe wel het perfectum vaak uitgedrukt door de aorist, maar als de nadruk op de voleindiging vallen moet, geschiedt dit door toevoeging van vō „fertig sein", analoog met N.E. kba „gereed zijn". Bijv. Ewe: me wō vō „ich tat fertig" en N.E.: mi go kba „ik ging reeds".

Futurum.

De toekomst-vorm is in het N.E. gewoonlijk samengesteld met *sa*, vaak ook met *dè-go*, soms ook met een combinatie van beide: *sa-go*.

Sa correspondeert met Ewe: va > á, Mandingo: ka (waar dit ook als een conjunctief-partikel fungeert); verwantschap is echter moeilijk aan te nemen. Veel toch pleit voor N.E. sa < eng. shall, nld. zal. Vgl. toch Ewe: m'a wō „ik zal doen" met N.E.: mi sa du.

Het zullen komen *in een toestand* wordt meestal vertaald met *dè-go*. Bijv. j'è go dèdè „gij zult sterven". Dit *go* wordt vervoegd als ieder ander werkwoord; vandaar a bē-è go dèdè „hij zou sterven", mi sa go wroko „ik zal werken". *Sa-go* heeft intusschen een stilliger, meer geïntensifieerde betekenis dan *sa* alleen. *Dè-go* geeft een onmiddellijke, *sa* een verderverwijderde toekomst aan. Vgl.:

mi sa waka = ik zal lopen, in 't algemeen.

m'è go waka = ik ga wandelen, aanstonds.

¹⁾ v. Ginneken t.a.p. Hesseling, Het Negerholl. p. 107—109. Negerholl. *ka* is *niet* < port. acabar.

1°. waarom komen anders ka en kaba(e) naast elkander voor?

2°. vanwaar anders het gebruik van ka als Zeitwort, en van kaba als adverbium?

Ook ka < Soed. kpa, evenals kaba. Voor deze laatste vorm heeft ook het accent op de slotsilbe bewijskracht. Het accent blijkt mede uit de orthografie *kabaa*. Over de Bantoese ka-movendi, zie het volgende hoofdstuk.

mi sa go waka = ik zal zeker gaan wandelen, (op een later tijdstip namelijk).

De dubbele futurum *sa-go* van het N.E. is naar Soedaneesch gebruik. Zoo heeft Ewe: m'ā va wō „ich werde kommen maken”, evenals N.E.: mi sa go lō g'wē „ik zal gaan loopen gaan-weg”. (Vgl. trouwens ook nederl. „zal ik gaan loopen?”)

Waar het N.E. in 't futurum „gaan” bezigt, gebruiken de Soed. talen echter „komen”, terwijl in het N.E. kō „komen” de beteekenis van „worden, devenir” kreeg.

Tenslotte gebruikt het N.E. ook het perfectum van *sa*, namelijk *bě-sa*, waarmede een conditionalis wordt uitgedrukt. Bijv. mi bě sa bai „ik zou koopen”. Vermoedelijk is een dergelijke vorm echter eerst in latere tijd ontstaan.

In verband met de reeds eerder genoemde merkwaardige constructie: na go m'è go „ik ga op dit moment”, kan gewezen worden op eenige Soedaneesche analogieën. Zoo kent niet alleen het ver-verwijderde Kunama een Finalis met nā, „Sache, Besitz”, waarvan Westermann zegt: „dies nā wird dem Futurum des Verb angefügt: na ke na nā = ich Begegnens-werdens Gegend, ich will begegnen”, maar ook het Ewe bijv. heeft nog duidelijker „Ich bin Begegnens Gegend” = ich will begegnen, *habe die Absicht zu begegnen.*”

Nu is in een N.E. zin als: na go m'è go, *na* het locaal-verbium (Gegend), zoodat de zin te vertalen is: des gaans plaats ga ik. (Vgl. na-ini „binnenste plaats”, etc.).

Andere opmerkingen.

Reeds werd gewezen op eenige verbale *samenstellingen* en op het reduplicatiesysteem dat het N.E. uit de Soedantalen overnam. Andere samenstellingen zijn echter in het N.E. even zeldzaam als in de Afr. talen. Slechts het Yoruba maakt in dit opzicht een uitzondering. In deze taal hebben veel werkw. zich eng met hun object verbonden, en van deze nam het N.E. een aantal over. Bijv. Yoruba: bōra „zich wasschen” < bō ara „wasschen het lichaam”, terwijl N.E. voor „zich wasschen” ook was' ě stjī zegt; voorts wēr'-krosi „zich kleeden”, las'-pasi „verdwalen”,

etc. Combinaties van werkw. met vast adverbium zijn frequent, bijv.: fa-dō, kom-oto, tan-apu. Ze zijn meest van engelsche herkomst: fall-down, come-out, stand-up, evenals de voorafgaande: wash one's skin, wear clothes, lost path, etc.

De *negatie* in het N.E. geschiedt door no of n vóór de verbale groep. No-è wordt steeds nê (met circumflex of rekking als reductie). Bijv. mi no gro „ik ben niet gegroeid”, mi no bē fadō „ik was niet gevallen”, mi nê bai „ik koop niet”.

Ook kan *no* een zelfstandige werkwoordelijke beteekenis krijgen, en gebruikt worden voor „niet-zijn”. Bijv. a n' ala disi „dit is *niet* alles”. Dit is het gevolg van haplogogie: *na no ala disi > a no ala disi; *na no mi > a no mi, evenals men zegt: na mi. Merkwaardig blijft echter de postpositie (suffigeering) van no in deze constructie, terwijl no overal anders het verbale deel voorafgaat. Voor overeenkomst vgl. het Efik, waar de negatie geschiedt door ñ plus harmonische vocaal, en waar de negatie *als suffix* gebruikt wordt.

Over de werkwoordelijke *uitgangen* dient nog het volgende opgemerkt te worden. Het N.E. kent een onharmonische uitgang i, welke vaak voorkomt als -ni en -tji. Bijv. wani, koni, sēni, lēni, fēni; mētji, sētji, natji. En ook met andere consonant: lobi, trobi, lēpi, kosi, masi, lasi, nati, poti.

Terwijl wij reeds zagen dat die op -ri zijn gevormd met het *-li-suffix, kunnen die op -ni in verband gebracht worden met de frequente ni-uitgang van de verba in de Togo-restsprachen, en komen die op -tji, teruggaand op -ki, overeen met de talrijke verbindingen van stam + ke „maken” in de Mandetalen.

De verbale slotvocaal i verdwijnt verder gemakkelijk in syntactisch verband, en blijft slechts bij absolute auslaut behouden. Bijv. van tētji: a tēk'wā; zelfs geminatie: go tēk'kō; maar: i no wā tētji? „neem je niets?” Daarentegen worden a en o als werkwoord-uitgang steeds behouden.

(Wordt vervolgd.)